

Ольга Андреева, д.політ.н.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СПЕЦИФІКА ІНФОРМАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ КОНЦЕПТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Olha Andriieva, Sc.D in political science

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

THE SPECIFICS OF INFORMATIONAL COMPONENT IN A CONCEPT OF STATE NATIONAL SECURITY

Rapid growth of a role of information in society causes the need to research informational component of national security because of its specificity and multi-competence. The article analyzes structural components within the concept of national security of a state, their origins and role in holistic system of national security of a state. This paper also researches main approaches to formation of the concept of national security and gives basic definitions within these approaches.

Speaking about contemporary conditions for realization of state's right to security with help of new information and communication technologies we should bear in mind that this process has many aspects, main of which may be enshrined in two basic points. Firstly, the values of information should be reflected in human consciousness, its political culture, which in turn prevents manipulation with public opinion in times of information war. Secondly, the technological side, i.e. the availability and use of new information and communication achievements of mankind in security activity, should be based on the process of informatization. The newest technologies have opened new opportunities for development of these phenomena, because in some way they have brought to a surface defects and shortcomings of traditional systems of national security. Access to information in these conditions may be provided not with an appropriate legal framework, but with technical and intellectual abilities of a person or organization.

It was concluded that at modern stage of state building, it is impossible to overestimate the role of informational component in the concept of national security in the process of operation and sustainable development of a society.

Key words: national security, public safety, information security, information war, social development, information society.

Проблема національної безпеки держави викликає багато суперечок і дискусій в наукових та науково-практичних колах, є багато визначень поняття національної безпеки. Зокрема, це пов'язано із тим, що у сучасній науці існує проблема визначення таких понять як «нація» та «безпека». Наприклад, Прохожев О.О. стверджує у своїй роботі «Загальна теорія національної безпеки», що особистість, суспільство і держава формують в остаточному підсумку націю. Під безпекою традиційно розуміють, насамперед, фізичне виживання держави, захист і збереження її суверенітету й територіальної цілісності, здатність адекватно реагувати на будь-які реальні й потенційні зовнішні загрози. Тому за Прохожевим О.О. «національна безпека» або «безпека нації» – захищеність життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави у різних сферах життєдіяльності від внутрішніх та зовнішніх загроз, що забезпечує стійкий поступальний розвиток країни¹.

Український дослідник Ліпкан В.А. у своїх роботах подає більше десяти визначень національної безпеки. Більшість з них зорієнтована на те, що національна безпека є процесом², де найбільш вдалими, на нашу думку, можна вважати наступні:

1 Прохожев, А.А. (2002). *Общая теория национальной безопасности*. Москва: РАГС.

2 Ліпкан, В.А. (2003). *Безпекознавство: навчальний посібник для студентів вузів із спеціальності у галузі безпеки*. Київ: Видавництво Європейського університету, 524-527.

- постійний процес, в рамках якого представники однієї нації прагнуть виявити і забезпечити свій спільний інтерес;

- процес прийняття рішень в галузі національної безпеки, через який різні представники нації виявляють і реалізують свої спільні інтереси відповідно до власних очікувань відповідних процесів і ефективності в управлінні загрозами та небезпеками;

- подолання ентропії, підтримання доцентрових, інтегруючих сил суспільства і боротьба із відцентровими тенденціями дезінтеграції, які призводять до дестабілізації системи національної безпеки;

- складний процес упорядкування соціального життя, спрямований на досягнення визначеності і справедливості суспільних відносин;

- інтегральна частина абсолютної безпеки;

- певна константа інтегрованості безпеки держави і нації, опосередкована безпекою конкретної особи, органічно поєднана із дією механізмів забезпечення надійного функціонування самої системи.

Основний зміст статті

Історично відомо три основні підходи до забезпечення безпеки. Першим виник підхід, який зробив ставку на соціальний егоїзм і можливість будь-якої сваволі при його реалізації. По суті своїй – це нав'язування силою своєї волі іншим, для чого необхідна власна перевага (охоронний підхід).

Другий підхід також спирається на силу, на здатність дати ефективну відсіч потенційному агресору. При цьому визнається небажаність або навіть неприпустимість силового тиску, диктату стосовно тих, хто не є в цей момент ні реальним, ні потенційним агресором («конкурентний» підхід).

Суть же третього підходу пов'язана із прагненням до встановлення безпеки через відмову від насилля взагалі, через процес всебічного роззброєння. На сучасному етапі утопічність цього підходу очевидна, тому у системах національної безпеки в політичній практиці використовуються перші дві концепції¹.

Протягом багатьох століть міць, військова перевага служили державі для самозахисту і для нападів. Чим сильнішою була держава, з військової точки зору, тим менше було шансів, що її атакують інші держави. Сила давала можливість завоювання сусідніх територій, зменшуючи тим самим ризик нападів ззовні, і, звичайно ж, усунення будь-яких безладів, повстань усередині держави. У той же час сила давала можливість державі досягати своїх цілей, використовуючи силу як основний засіб проти супротивників. В умовах, коли національні інтереси формулювалися виходячи з уявлення про захист державної території, населення й природних ресурсів, військова сила виступала як головний атрибут влади й моці держави². Виходячи із цього, можна сказати, що концепція національної безпеки довгий час мала зовнішню спрямованість, і в цьому розумінні головними для неї були зовнішньополітична стратегія, дипломатична практика, військово-політична платформа й військово-силове забезпечення.

У сучасних умовах національна безпека залежить не тільки від збройних сил, але й від ряду таких факторів, як економіка країни і її конкурентоздатність, добробут громадян і т.д. Серед джерел реальної загрози для багатьох країн можна назвати: тероризм, поширення зброї масового знищення, міжетнічні конфлікти, забруднення навколишнього середовища, уповільнення або зупинка економічного росту. Окрім забезпечення фізичної безпеки країни і її територіальної цілісності, сьогодні національну міць у всіх її аспектах варто реалізувати, беручи до уваги забруднення навколишнього середовища, чисельність населення, енергоресурси й безліч інших проблем, що підсилюються зростаючою взаємозалежністю. На сучасному етапі національну міць кожної окремої держави можна визначити тільки в контексті її відносин з іншими державами і їхнього сприйняття одна одної³.

Термін «національна безпека» вперше було вжито у посланні американського президента Т. Рузвельта конгресу США у 1904 році. У цьому посланні мова йшла про приєднання до США зони Панамського каналу, причому ця акція обґрунтовувалася інтересами «національної безпеки» США.

1 Серебрянников, В.В. (1991). Новая модель безопасности: диалектика средств её обеспечения.

Международная экономика и международные отношения, 3, 15-18.

2 Косолапов, Н. (1992). Национальная безопасность в меняющемся мире. *Международная экономика и международные отношения*, 10, 8-13.

3 Ларин, В. (1997). Безопасность развития и развитие безопасности. *Свободная мысль*, 7, 21-25.

У наступні роки проблема національної безпеки зайняла провідне місце в дослідженнях американських політологів. А з 1986 року Президент США щорічно звертається до конгресу з посланням, що має назву «Стратегія національної безпеки США». Надалі американські політологи виробили концепцію національної безпеки, потім на її базі розробили доктрину держбезпеки, що дало основний напрямок для всіх дій держапарату. Було також прийнято закон про національну безпеку, що ставить за обов'язок всім державним структурам вести певну політику, введено державну посаду – спеціальний помічник президента з національної безпеки. Г.Кіссинджер, З.Бжезинський пройшли через цю посаду – були головними радниками президента США з питань національної безпеки. На початку доктрина була суцільно підпорядкована військово-політичному протистоянню з Радянським Союзом і із блоком держав Варшавського договору. У 1990 році було переглянуто основні установки національної безпеки, оскільки відпала військова загроза Сполученим Штатам й їхнім союзникам: тепер основоположним моментом є економіка – боротьба за забезпечення переважного становища американців й їхніх компаній у всіх куточках земної кулі¹.

У країнах колишнього Радянського Союзу проблемами національної безпеки стали займатися лише на початку 1990-х років. До цього займалися проблемами державної безпеки. Радянська наука фактично ігнорувала категорію національної безпеки, фокусуючи свою увагу, в основному, на проблемах міжнародної безпеки. Поняття «національні інтереси», «національна безпека» були для радянських учених «буржуазними вигадництвами», винайденими «апологетами» політичного реалізму для обґрунтування агресивної імперіалістичної політики Заходу². У тих же випадках, коли мова йшла про інтереси СРСР або інших країн соціалізму, радянські міжнародники воліли використовувати державоцентричні терміни – «безпека СРСР», «державна безпека», залишаючи осторонь такі найважливіші компоненти національної безпеки, як безпека суспільства й особистості. Тому ученим і політикам на теренах колишнього Радянського Союзу довелося освоювати категорію «національної безпеки» фактично «з нуля» й у гострих дискусіях вирішувати, яким конкретним змістом наповнити це досить абстрактне поняття.

Система національної безпеки складна й багаторівнева, вона утворює цілий ряд підсистем, кожна з яких має свою власну структуру і основою цієї системи є особистість; саме вона є основним об'єктом і суб'єктом системи.

Теоретичною метою політики національної безпеки є створення найкращих можливих умов для вільного пошуку, знаходження й реалізації сенсу життя кожною людиною, що є й оптимальним станом суспільства й держави.

Як уже зазначалося, національна безпека поняття комплексне та багатогранне. Вона представляє собою систему і містить у собі різноманітні підсистеми – складові, які можна вирізняти за сферами прояву національної безпеки.

Об'єктивною підставою для виокремлення складових частин національної безпеки стало загострення глобальних проблем у другій половині ХХ ст, поява нових загроз у різних сферах суспільного життя та людської діяльності. Тоді вчені звернули увагу на те, що постала реальна необхідність забезпечення захищеності різноманітних життєво важливих інтересів націй, окрім тих, що були об'єктом захисту до того часу – саме існування націй.

Думки вчених різняться щодо загальної кількості складових, які може мати система національної безпеки. У багатьох наукових працях перелік складових національної безпеки зазвичай закінчується словами «і т.д.» або мова йде лише про основні види національної безпеки. Повний, чіткий набір складових віднайти досить складно. Пояснення цьому феномену досить просте: життя кожної нації розгортається у різних сферах і у кожній з них можлива дія несприятливих факторів, що відповідно потребуватиме застосування відповідних інструментів відновлення безпеки і стабільності.

Український дослідник Г.А. Пастернак-Таранушенко у своїй роботі відобразив національну безпеку у вигляді кола і його секторами стали ключові види безпеки: військова, політична і економічна. Кожен з цих видів, у свою чергу, містить у собі інші види безпеки. Зокрема, економічна безпека вміщує фінансову, трудову та матеріальну безпеки, що включають у себе системи забезпечення безпеки нижчого рівня: енергетичну, питноводну, продовольчу, медичну, соціальну,

1 Леонов, М. Основы национальной безопасности. *ХРОНОС Всемирная история в интернете*. <<http://www.hrono.ru/statii/ob.html>> (2014, січень, 18).

2 Сергунин, А.А. Российская внешнеполитическая мысль. *Бесплатная электронная он-лайн библиотека*. <<http://www.nationalsecurity.ru/library/00001/00001ch1part2.htm>>.

екологічну, демографічну, інформаційну тощо. Таким чином вибудовується складна, багаторівнева структура національної безпеки¹.

Необхідно зауважити, що кожен з видів національної безпеки тісно взаємодіє з іншими складовими частинами, виконуючи при цьому певну роль у забезпеченні захищеності й стабільності тієї або іншої держави й суспільства в цілому.

У сучасних умовах загальної інформатизації й розвитку інформаційних технологій різко зростає значення забезпечення національної безпеки держави в інформаційній сфері. Інформація стає одним з головних важелів у новому протистовищенні між різними країнами й соціальними силами. Тому захист державного інформаційного ресурсу від втрат важливої політичної, економічної, науково-технічної й військової інформації стає імперативом нашого часу².

На жаль, найчастіше роль інформаційної безпеки недооцінюють. У порівнянні з іншими компонентами безпеки цей вид безпеки розглядається односторонньо, лише щодо комп'ютерних технологій. Підходи до забезпечення інформаційної безпеки страждають відсутністю комплексності, слабо враховуються нові небезпеки інформаційного плану, викликані сучасним науково-технічним прогресом³.

Національні інтереси будь-якої держави в інформаційній сфері досить широкі. Вони включають не тільки питання розвитку сучасних комунікаційних засобів, але й вирішення таких завдань, як: дотримання конституційних прав і свобод громадян в області одержання й обміну інформацією, захист національних духовних цінностей, пропаганда культурної спадщини, забезпечення суспільної моральності й прав громадян на одержання достовірної інформації, неприпустимість використання інформації для маніпулювання масовою свідомістю⁴.

Визначень інформаційної безпеки на сьогодні існує досить багато. Лише в нормативних документах і в науковій літературі їх налічується шістнадцять. Єдиної думки про те, що таке інформаційна безпека – нема. Але при спробі скласти усі існуючі визначення в одне, можна говорити про те, що під інформаційною безпекою слід розуміти стан захищеності інформаційних ресурсів суспільства, особистості, держави, будь-якої технічної системи від різного роду загроз. І оскільки відсутність загроз – недосяжний ідеал для сучасного небезпечного світу, то інформаційна безпека визначається можливостями нейтралізувати небезпечні інформаційні впливи.

Наукова розробка проблем інформаційної безпеки завжди здійснювалася у двох основних напрямках.

Перший напрямок – комплекс теорій у рамках концепції постіндустріального й інформаційного суспільства. Другий напрямок – роботи, присвячені проблемам еволюції систем національної й міжнародної безпеки. Другим важливим теоретичним джерелом дослідження проблем інформаційної безпеки є комплекс робіт, присвячених проблемам національної й міжнародної безпеки. Традиційно фахівці в області безпеки приділяли основну увагу її військовим аспектам і проблемам роззброювання. У зв'язку із цим особливу важливість для проведеного дослідження здобувають роботи, у яких безпека розглядається як багатофакторне, «структурне» явище, незвідне тільки до військово-політичного й військово-технічного компонентів, у яких соціальний вимір здобуває все більше значення.

Таким чином, для дослідження проблем інформаційної безпеки на сьогоднішній день накопичений великий теоретичний матеріал, що, по-перше, має потребу в узагальненні й систематизації, а, по-друге, повинен бути співвіднесений зі швидко мінливими реаліями інформаційної епохи й використаний при розробці конкретних практичних програм інформаційної політики й стратегій забезпечення інформаційної безпеки.

1 Пастернак-Таранушенко, Г.А. Філософські засади забезпечення економічної безпеки держави (з викладенням основ філософії екосистеми). *Онлайн бібліотека Kniglib*. <<http://kniglib.net/book/175-technicheskij-progress-i-yeffektivnost-proizvodstva-sbornik-nauchnyx-trudov-7-2011/21-filosofski-zasadi-zabezpechennya-ekonomichnoyi-bezpeki-derzhavi-z-vikladennyam-osnov-filosofiyi-ekosesentu.html>> (2014, січень, 5).

2 Затуливетер, Ю. (1996). Компьютерная революция в социальной перспективе. *Свободная мысль*, 7, 117-128.

3 Меньшиков, В., Родионов, Б. (1996). Информационная безопасность страны. *Армейский сборник*, 10, 88-90.

4 Белов, А.Ф. (2004). Национальная безопасность личности, общества, государства. *Служба безопасности*, 9, 6-8.

Основа інформаційної безпеки – захист інформаційних інтересів, прав і свобод всіх соціальних суб'єктів, забезпечення сприятливих інформаційних умов для нормального стану масової свідомості й на цій базі стійкого функціонування й прогресивного розвитку соціальної системи при ефективній протидії деструктивним інформаційним впливам.

Тому забезпечувати масово-інформаційну безпеку – значить домагатися адекватної інформованості через надання всім соціальним суб'єктам («виробникам й «споживачам» масової інформації) інформаційних ресурсів, необхідних і достатніх для адекватної орієнтації в навколишньому просторі й прийняття рішень по всьому спектру проблем, що виникають. У тому випадку, якщо інформованість у більш-менш повній і достатній мірі досягнута, набагато простіше протистояти небезпекам і загрозам при зіткненні із різнонаправленою, неадекватною, маніпулятивною, сумнівною, уривчастою, помилковою інформацією.

Таким чином, спрощена модель інформаційної безпеки суспільства характеризується наявністю двох основних складових: поінформованістю всіх соціальних суб'єктів (державна політика в рамках даного напрямку повинна вирішувати проблему рівного й вільного доступу до інформації) і наявністю у даних суб'єктів можливості брати активну участь в інформаційному обміні – служити «джерелами інформації» (політика держави в цьому випадку подвійна: з одного боку – забезпечувати плюралізм у суспільстві, з іншого боку – забезпечувати інформаційну безпеку громадян, а також перешкоджати поширенню політичних і релігійних поглядів, що загрожують стабільності суспільства). Отже, виникає необхідність більше широкого, чіткого й системного визначення діючих осіб у системі інформаційної безпеки суспільства. Об'єктами інформаційної безпеки в сучасному суспільстві виступають всі його складові: і держава в сукупності всіх її органів, і вся сукупність економічних структур, і всі елементи громадянського суспільства як «виробники» й «споживачі» масової інформації. Очевидно, що кожний із суб'єктів має право виробляти й відстоювати власне уявлення про свою інформаційну безпеку й шляхи її підтримки й зміцнення. Між ними неминучі протиріччя різної форми й змісту, боротьба теоретичних підходів і практичних дій у сфері забезпечення кожним «власної» інформаційної безпеки.

Досліджуючи технологічний аспект інформаційної безпеки, розуміють феномен інформаційної війни – війни з використанням інформаційних технологій. Найпоширенішим зараз є визначення, прийняте Об'єднаним комітетом начальників штабів збройних сил США: «Інформаційна війна – це дії, вжиті для досягнення інформаційної переваги на підтримку національної військової стратегії за допомогою впливу на інформацію й інформаційні системи супротивника при одночасному забезпеченні безпеки й захисту власної інформації й інформаційних систем».

Висновки

Інформаційна індустрія та інформаційна сфера стає однією з найважливіших складових життєдіяльності суспільства. Разом з тим, необхідно враховувати, що інтенсивний розвиток інформаційних технологій приводить до посилення небезпеки несанкціонованого втручання в роботу інформаційних і телекомунікаційних систем в державі.

Характерна риса інформаційної ери – глобалізація інформаційного простору крім багатьох позитивів призвела до того, що жодна держава технічно не в змозі ізолювати свій інформаційний простір – тобто, сукупність доступних з території країни інформаційних джерел та потоків – від надходження інформації ззовні. І навпаки, розмаїття каналів зв'язку ускладнює запобігання витоку за межі країни небажаної для держави інформації (від державної таємниці до подробиць здійснення політики, укладання ділових і політичних угод).

Підсумовуючи, варто зазначити, що жодна сфера життя сучасного суспільства не може функціонувати без розвиненої інформаційної структури. Національний інформаційний ресурс стає сьогодні однією з головних основ економічного росту будь-якої держави.

Проблема інформаційної безпеки з погляду державних інтересів в останні роки стала дуже актуальною і розглядається як одне із пріоритетних державних завдань, як важливий аспект національної безпеки.

References

1. Belov, A.F. (2004). Nacional'naja bezopasnost' lichnosti, obshchestva, gosudarstva. *Sluzhba bezopasnosti*, 9, 6-8.
2. Kosolapov, N. (1992). Nacional'naja bezopasnost' v menjajushchemsja mire. *Mezhdunarodnaja ehkonomika i mezhdunarodnye otmoshenija*, 10, 8-13.
3. Larin, V. (1997). Bezopasnost' razvitija i razvitie bezopasnosti. *Svobodnaja mysl'*, 7, 21-25.

4. Leonov, M. Osnovy nacional'noj bezopasnosti. *KHRONOS Vsemirnaja istorija v internete*. <<http://www.hrono.ru/statii/ob.html>> (2014, sichen', 18).
5. Lipkan, V.A. (2003). *Bezpekoznavstvo: navchal'nij posibnik dlja studentiv vuziv iz special'nosti u galuzi bezpeki*. Kiiv: Vidavnictvo Evropejs'kogo universitetu.
6. Men'shikov, V., Rodionov, B. (1996). Informacionnaja bezopasnost' strany. *Armejskij sbornik*, 10, 88-90.
7. Pasternak-Taranushenko, G.A. Filososfs'ki zasadi zabezpechennja ekonomichnoï bezpeki derzhavi (z vikladennjam osnov filosofii ekosestejtu). *Onlajn biblioteka Kniglib*. <<http://knigilib.net/book/175-texnicheskij-progress-i-yeffektivnost-proizvodstva-sbornik-nauchnyx-trudov-7-2011/21-filosofski-zasadi-zabezpechennya-ekonomichnoyi-bezpeki-derzhavi-z-vikladennyam-osnov-filosofiyi-ekosesentu.html>> (2014, sichen', 5).
8. Prokhozhev, A.A. (2002). *Obshchaja teorija nacional'noj bezopasnosti*. Moskva: RAGS.
9. Serebrjannikov, V.V. (1991). Novaja model' bezopasnosti: dialektika sredstv ejo obespechenija. *Mezhdunarodnaja ehkonomika i mezhdunarodnye otnoshenija*, 3, 15-18.
10. Sergunin, A.A. Rossijskaja vneshnepoliticheskaja misl'. *Besplatnaja ehlektronnaja on-lajn biblioteka*. <<http://www.nationalsecurity.ru/library/00001/00001ch1part2.htm>>.
11. Zatuliveter, JU. (1996). Komp'juternaja revoljucija v social'noj perspektive. *Svobodnaja mysl'*, 7, 117-128.